

УДК 371.48

DOI 10.31494/2412-9208-2020-1-1-155-163

METHODICAL SUPPORT OF THE PROCESS OF FORMATION OF SOCIAL ACTIVITY OF HIGH SCHOOL STUDENTS IN INSTITUTIONS OF GENERAL SECONDARY EDUCATION

МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Svitlana KYRYLIUK,

Candidate of Pedagogical Sciences,
Doctoral Student

Світлана КИРИЛЮК,

кандидатка педагогічних наук,
докторантка

<https://orcid.org/0000-0001-9732-6645>

bulavenko17@gmail.com

*Institute of Problems of Education of
the National Academy of Pedagogical
Sciences of Ukraine*

*Інститут проблем виховання
НАПН України*

✉ 9 Maxim Berlinsky St., Kyiv,
02000

✉ вул. Максима Берлінського, 9,
м. Київ, 02000

Original manuscript received: January 17, 2020

Revised manuscript accepted: February 11, 2020

ABSTRACT

The article is devoted to one of the urgent problems of the theory and practice of education – methodical provision of formation of social activity of high school students in institutions of general secondary education. In the course of the research, theoretical methods (analysis, comparison, classification, systematization, generalization) were applied; empirical (conversations, surveys, questionnaires; solving situational problems, program of pedagogical observations, diagnostic methods). The author clarifies the essence of forming social activity of high school students; substantive and methodological support of the process of forming the social activity of high school students in general secondary education institutions has been developed and implemented (program "Forming a conscious active citizen").

The article notes that the development of social activity of high school students was facilitated by the inclusion in the special part of special courses "I and Socium" for students of 10th grade and "Social Studies" for students of 11th grade. The author outlines the main purpose and objectives of the special courses and the peculiarities of their teaching in general secondary education. It has been determined that the use of personally-oriented learning technology, group technology, project activity, problematic, developmental learning, interactive technologies, etc. is most of all facilitated by the formation of students' social activity. The author notes that as a result of the experimental work, in particular, the introduction of socially focused special courses and the use of interactive and innovative technologies, increased social activity of high school students. High school students have learned to analyze real social situations, to choose adequate ways of activity and behavior in the framework of the basic social roles, to adequately assess their achievements and behavior, to follow in everyday life social and legal norms, to formulate their point of view, etc. The study does not exhaust the multidimensional nature of theoretical and practical search for solutions to problems. Further scientific research may be directed to the study of the information space of the formation of social activity of high school students and socially important activities in the afternoons.

Key words: *social activity of high school students, special courses, methodical support, socially oriented program, methodical means.*

Вступ. Сучасне українське суспільство потребує високодуховних, відповідальних і соціально активних громадян, творців своєї держави й культури. У формуванні соціально активної особистості велику роль відіграє заклад загальної середньої освіти як один із провідних інститутів підготовки молодого покоління до самостійного життя. Ранній юнацький вік є найбільш чутливим для формування в учнів моральних якостей, ціннісних орієнтацій, відповідальності, вчинків та поведінки, що регулюють прояви соціальної активності.

Сучасний старшокласник відрізняється від свого попередника, оскільки він більш інтелектуально розвинений, здатний задавати високий темп діяльності; його відрізняє велика інформованість, що визначається швидкою адаптацією у світі нових інформаційних технологій, прагнення встановлювати нові комунікативні зв'язки; він більш розкутий, тягнє до ліберально-споживчої системи ціннісних орієнтирів, основу якої складає установка на отримання дивіденду від усього, що його оточує (Рябуха, 2014).

Теоретико-методологічні засади формування соціальної активності особистості розглядали у своїх дослідженнях Н. Андрєєнкова, І. Бех, М. Вебер, Ф. Гіддінгс, Е. Еріксон, І. Кон, М. Лукашевич, В. Москаленко, Б. Паригін, З. Фрейд, В. Ядов та ін.

Різні аспекти формування соціальної активності особистості досліджували педагоги Г. Авер'янова, О. Безпалько, Н. Заверико, Ю. Загородній, І. Зверева, Л. Канішевська, А. Капська, А. Мудрик, Ю. Поліщук, А. Рижанова, С. Савченко, С. Харченко та ін.

Проблеми становлення соціальної активності особистості знайшли своє відображення в дисертаційних дослідженнях Н. Клімкіної, В. Косовця, Л. Нафікової, О. Тельної, М. Уйсімбаєвої та ін.

Незважаючи на проведені дослідження, проблема формування соціальної активності старшокласників в закладах загальної середньої освіти не була предметом спеціального вивчення.

Метою статті є висвітлення методичних аспектів формування соціальної активності старшокласників у закладах загальної середньої освіти.

Методи та методики дослідження. У процесі дослідження було застосовано теоретичні методи (аналіз, порівняння, класифікація, систематизація, узагальнення); емпіричні (бесіди, опитування, анкетування, тестування; вирішення ситуаційних завдань, програма педагогічних спостережень).

Для визначення рівнів сформованості соціальної активності старшокласників в експериментальних освітніх закладах Чернігівської області (Комунального закладу загальної середньої освіти I–III ступеня Варвинського ліцею № 2; Михайло-Коцюбинської гімназії; Ніжинських гімназій № 2 та № 3; Ніжинської загальноосвітньої школи I–II ступенів № 11; Срібнянської загальноосвітньої школи I–III ступенів; Чернігівської загальноосвітньої школи I–III ступенів № 3; Чернігівської загальноосвітньої школи I–III ступенів № 19) було використано такий діагностичний інструментарій: методика М. Рокіча, методика “Сфера інтересів” М. Нечаєва; методика “Визначення громадської активності

учнів” Е. Степанова, методика “Визначення стилю життя молоді” (за Ч. Матусевичем), “Методика Ш. Шварца для вивчення цінностей особистості” (адаптована і стандартизована В. Карандашовим), діагностика емоційної спрямованості особистості (Б. Додонова в модифікації Є. Горелової), методика “Шкала емоційного відгуку” А. Мегребяна та Н. Епштейна, діагностика соціального інтелекту (тест Дж. Гілфорда і М. Саллівена), методика діагностики рівня соціальної фрустрації Л. Вессермана (адаптована нами), “Тест-опитувальник ставлення до себе” (В. Столін, С. Пантилеев), опитувальник ОФДВІ В. Русалова, тест Кеттелла 16 PF (Форма А), методика вивчення мотивів участі школярів у діяльності (Л. Байбородова), “Діагностика особистісної установки: альтруїзм – егоїзм” (М. Фетіскіна, В. Козлова та Г. Мануйлова), опитування батьків та вчителів, бесіди з учнями, спостереження тощо.

Результати діагностики на початку дослідно-експериментальної роботи засвідчують, що низький рівень сформованості соціальної активності виявило 32,6 % старшокласників; середній – 56,1 %; високий – 11,3%.

Результати та дискусії. Сутність формування соціальної активності старшокласників полягає в забезпеченні соціально спрямованої колективної діяльності, яка враховує індивідуальні потреби й можливості; інтеграції діяльності учнів, педагогів, батьків та громадськості з метою засвоєння й трансляції соціального досвіду; гуманістичному характері міжособистісних відносин; прийнятті активної життєвої позиції в соціумі тощо (Кривоконь, 2005).

Пристаємо до думки М. Уйсімбаєвої про те, що формування соціальної активності в старшокласників передбачає виховання в них соціально бажаних якостей, які виявляються в соціальній поведінці відповідно до прийнятих у суспільстві моральних принципів, норм, правил з метою входження особистості в життя суспільства та готовності до реальної соціальної діяльності. Відповідно змістом виховання соціальної активності старшокласників є соціальні цінності, засвоєння яких надає учням старших класів змогу взаємодіяти в соціальному середовищі для власного розвитку та перетворювальної діяльності в суспільстві (Уйсімбаєва, 2015).

Дослідник О. Киричук вважає, що виховання в учнів активної життєвої позиції можна розглядати як процес створення умов для реалізації особистості в реальних соціальних ситуаціях (Киричук, 1983). Тобто формування в старшокласників готовності до соціальних дій у різних сферах соціальних відносин (політичній, економічній, культурній, духовній).

Науковець І. Бех зазначає, що, виховуючи соціальну активність особистості, важливо не тільки передавати з покоління в покоління знання, уміння, ідеї, соціальний досвід, способи поведінки, а й на його основі сформувати особисту потребу старшокласника в соціально активній, суспільно позитивно спрямованій діяльності. Він наголошує, що соціальна активність є своєрідним розкриттям певного відсотка засвоєння та реалізації здобутків суспільства, що характеризується рівнем активних виявів, презентацією власних здібностей окремої

особистості. Оскільки розвиток соціальної активності – певна стратегія, яку використовує індивід, для ефективного розв'язування життєвих завдань, необхідно створити дитині об'єктивну можливість виявити самостійність, власну активність, не заважати набуттю вміння діяти за власним розсудом, не гальмувати розвиток потреби дитини щось робити по-своєму (Бех, 2003).

Слушною є думка Л. Канішевської про те, що соціальний розвиток молоді має бути керованим процесом, який не передбачає маніпулювання їхньою свідомістю, а має на меті створення необхідних умов, добір ефективних засобів, що забезпечують ефективну соціалізацію в процесі виховання сучасного молодого покоління (Канішевська, 2011). До особистісних умов формування цього феномена дослідниця відносить: рівень домагань, самооцінку, готовність до опанування соціального простору, прав і обов'язків; прийняття відповідальності за себе, близьких (Канішевська, 2013).

У процесі виховання соціальної активності учнів у закладах загальної середньої освіти важливою є: співпраця вчителя й учня, яка передбачає формування ціннісного ставлення до себе та інших людей; соціальної поведінки, що відповідає моральним нормам, принципам та правилам, прийнятим у суспільстві; набуття соціального досвіду та вмінь виконувати основні соціальні ролі тощо.

З метою формування соціальної активності в старшокласників у закладах загальної середньої освіти була розроблена соціально спрямована програма “Формуємо свідомого активного громадянина”.

Основною метою програми є виховання соціально спрямованої, високomorальної, культурної, діяльної, творчої особистості, з активною життєвою позицією та сформованими соціальними цінностями.

Завдання програми: становлення соціальної активності старшокласників та вміння виконувати соціальні ролі; набуття активної життєвої позиції; сприяння розумінню процесів та явищ, що відбуваються в сучасному соціумі; розвиток уміння конструктивно взаємодіяти з соціумом; створення умов для самореалізації особистості кожного учня за допомогою вдосконалення систем базової й додаткової освіти, закладів загальної середньої освіти й соціуму; залучення учнів до процесів самопізнання, саморозуміння; співвідносити власні можливості та інтереси із запитам й вимогами оточуючих людей, суспільства, держави; допомога в особистісному самовизначенні, проектуванні індивідуальних освітніх траєкторій і майбутньої професійної діяльності, підтримка діяльності старшокласників щодо їхнього саморозвитку; оволодіння учнями соціальними, регулятивними і комунікативними компетенціями, які забезпечать їм успішність у спілкуванні, результативність в соціальних практиках, у процесі співпраці з однолітками.

Розвиток соціальної активності старшокласника здійснювався за допомогою різноманітних форм і способів педагогічної діяльності, спрямованих на активізацію школярів, зокрема: індивідуальна та колективна соціально спрямована робота під час уроків; включення до варіативної

частини спецкурсів “Я і соціум” (10 клас) та “Соціознавство” (11 клас).

Спецкурс “Я і соціум” спрямований на формування соціальної активності через розвиток індивідуальності й суб’єктності старшокласників, виховання у них відповідальності за себе і власні вчинки, наслідки яких мають значення для оточуючих людей, а також на формування моральних, вольових, ділових, комунікативних якостей особистості. Виховання особистості без урахування механізмів самовиховання є малоефективним. Якісні особистості й поведінка можуть не сформуватися й не проявитися, якщо не включаються механізми “самості” на рівні самопізнання, самовиховання, самовдосконалення.

Метою програми є: сприяти розвитку індивідуальності учнів; здатності старшокласників здійснювати значущі зміни у своєму житті; набуттю якостей, що характеризують соціальну активність особистості.

Реалізація спецкурсу спрямована на вирішення таких завдань: формування соціальної активності особистості; позитивної самооцінки, почуття власної гідності, ставлення до себе як незалежної, самостійної особистості; відповідального ставлення до власного життя та здоров’я; тренування навичок самостійного вибору і прийняття відповідальних рішень, відстоювання переконань і позицій, навичок самоаналізу; накопичення знань правил безпечної поведінки, прийомів ухилення ризиків, у тому числі зовнішнього тиску; закріплення навичок конструктивного і позитивного спілкування між однолітками і з дорослими; адекватних уявлень про відчуття, емоції, настрої, їх вплив на поведінку, а також вміння управляти почуттями. Заняття за цим спецкурсом умовно розділені на два тематичні блоки: “Я – індивідуальність!”, “Я – суб’єкт!”. Загальна кількість занять – 16.

У тематиці занять спецкурсу простежується лінія, спрямована від усвідомлення й ціннісного прийняття себе, цінностей навколишнього світу до усвідомлення себе як суб’єкта в соціумі. Джерелом формування переконання є яскраве емоційне переживання, під час повідомлення інформації використовувалися методичні засоби, що дозволяли найбільш ефективно впливати на емоційну сферу старшокласників: самотестування, ігри, психологічні вправи, творчі етюди, ведення щоденника, а також різний ілюстративний матеріал.

Виходячи з логіки побудови програми, заняття мали таку структуру: вступна частина, яка актуалізувала життєві знання і наявний у старшокласників досвід (в цій частині застосовувалися психологічні вправи, а також фрагменти літературних творів, аудіо- та відеоматеріали); основна частина, спрямована на формування нових уявлень (теоретична частина, рольові ігри, творчі етюди, елементи психо- і соціодрами, відповіді на питання або спільне обговорення проблем тощо); заключна частина, що передбачала відпрацювання особистої стратегії поведінки (способи вирішення проблемних ситуацій) і осмислення отриманого досвіду, рефлексія, пояснення домашнього завдання.

Цей спецкурс побудований на тісному взаємозв’язку самопізнання, самовиховання та інформації про навколишній світ. Використовуючи

діагностичні методики самопізнання, педагог допомагав старшокласнику проаналізувати риси свого характеру, усвідомити себе в соціумі, визначити роль у ньому. Отримуючи розгорнуту картину своєї особистості, учень розмірковував про своє місце в житті, його сенс, долучався до вирішення життєвих проблем.

Спецкурс для учнів 11-х класів “Соціознавство” має чітке соціальне спрямування, фундаментом якого є наукові знання про людину й суспільство, про вплив соціальних чинників.

Мета і завдання спецкурсу “Соціознавство” полягають у тому, щоб сприяти формуванню соціальної активності через: виховання соціально значущих якостей, соціальної відповідальності, самосвідомості, толерантності, соціальних цінностей; соціальний розвиток особистості; становлення соціальної поведінки; усвідомлення старшокласниками цілісної картини суспільства; засвоєння учнями знань про основні сфери людської діяльності й про соціальні інститути, форми регулювання суспільних відносин, які необхідні для взаємодії з соціальним середовищем і виконання типових соціальних ролей; освоєння способів пізнавальної комунікативної, практичної діяльності, необхідних для активної участі в житті соціуму; засвоєння досвіду набуття отриманих знань і умінь для визначення власної позиції в суспільному житті.

У результаті вивчення спецкурсу “Соціознавство” старшокласники набули здатності: аналізувати реальні соціальні ситуації, вибрати адекватні способи діяльності й моделі поведінки в межах реалізації основних соціальних ролей; навчились виконувати пізнавальні та практичні завдання на оцінку своїх досягнень, поведінки, якостей своєї особистості з урахуванням думки інших людей, в тому числі для коригування власної поведінки в соціумі; навчились дотримуватись у повсякденному житті соціальних, етичних і правових норм, екологічних вимог; змогли визначити ставлення до явищ сучасного життя, формулювати власну точку зору.

Щодо предметного засвоєння змісту спецкурсу, то учні отримали цілісне уявлення про суспільство і про людину, знання про сфери й галузі суспільного життя, механізми й регулятори діяльності; навчились знаходити потрібну соціальну інформацію в різних джерелах та адекватно її сприймати, застосовуючи основні терміни і поняття; засвоїли знання основних соціальних, моральних і правових понять, норм і правил, розуміння їх ролі як вирішальних регуляторів суспільного життя; отримали знання про особливість праці як одного з основних видів діяльності людини та основні вимоги трудової етики в сучасному суспільстві; дізналися про правові норми, що регулюють трудову діяльність неповнолітніх; усвідомили значення трудової діяльності для особистості і суспільства; набули знань щодо нових можливостей комунікації в сучасному суспільстві; поглибили вміння використовувати сучасні засоби зв'язку й комунікації для пошуку й обробки необхідної соціальної інформації.

Заняття проводились у формі тренінгів, які підкріплювались матеріалами з реального життя, застосовувались психологічні тести,

пов'язані з досліджуваними темами для допомоги учням у пізнанні самих себе, при цьому використовувався рівневий підхід до формування знань і вмінь з урахуванням індивідуальних особливостей учнів.

Окрім викладання спецкурсів соціального спрямування, формуванню соціальної активності сприяли постійно використовувані вчителями-предметниками під час теоретичних і практичних занять методи й прийоми соціально активного навчання такі, як групові проблемні дослідження з елементами творчості, колективні дослідження; ділові ігри; вирішення проблемних і діагностичних завдань; різні види дискусій; “мозковий штурм”; конкурси знань і умінь; робота зі створення соціально значимих проєктів; метод аналізу конкретних ситуацій; метод діалогу; метод інциденту тощо.

Серед технологій, використовуваних нами для формування соціальної активності, найбільш актуальними виявилися технології особистісно орієнтованого навчання, групові технології, технології проєктної діяльності, проблемного, розвивального навчання, інтерактивні технології тощо.

Слід підкреслити, що використання практико-орієнтованих засобів навчальної діяльності творчого характеру й активізація суб'єкт-суб'єктних відносин старшокласників у процесі їх взаємодії з учителем і між собою було спрямоване на постійне ускладнення всіх структурних компонентів спільної діяльності; надання процесу та результатам діяльності суб'єктної значущості; розвиток соціально цінних якостей особистості; соціально орієнтовану спрямованість спілкування; формування позитивного емоційно-психологічного клімату; формування адекватної самооцінки учнів, розвиток їх рефлексивних здібностей (Булавенко, 2019).

Після впровадження спецкурсів та активних форм і методів роботи на уроках, які сприяли формуванню соціальної активності учнів, була проведена проміжна діагностика, яка показала, що рівень сформованості соціальної активності старшокласників зріс. Так, низький рівень сформованості соціальної активності виявило 18,3 % старшокласників; середній рівень – 52,8 %; високий рівень – 28,9 %.

Висновки. Таким чином, процес формування соціальної активності старшокласників є більш ефективним за умови реалізації соціально спрямованих спецкурсів “Я і соціум” для учнів 10-х класів та “Соціознавство” для учнів 11-х класів; використання інтерактивних та інноваційних технологій.

Подальші наукові пошуки можуть бути спрямовані на дослідження інформаційного простору формування соціальної активності старшокласників та соціально значущу діяльність у позаурочний час.

Література

1. Бех І.Д. Виховання особистості: Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: Наук. Видання / І.Бех. – К.: Либідь, 2003. – 344 с.
2. Булавенко С.Д. Освітньо-інформаційний простір для формування соціально-активної особистості. Навчально-методичний посібник / С.Д. Булавенко. – Ніжин: ПП Лисенко. – 2019. – 314 с.
3. Канішевська Л.В. Виховання соціальної зрілості старшокласників

загальноосвітніх шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності : монографія / Любов Вікторівна Канішевська. – К. : ХмЦНП, 2011. – 368 с.

4. Канішевська Л. В. Дослідження проблеми підготовки старшокласників шкіл-інтернатів до самостійного життя. / Л. В. Канішевська. // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць. – Кіровоград : ТОВ "Імекс-ЛТД", 2013. – Вип. 17. Кн. 1. – С. 293–299.

5. Киричук О. В. Формування в учнів активної життєвої позиції / О. В. Киричук. – К. : Рад. шк., 1983. – 261 с.

6. Кривоконь О. Г. Фактори соціального формування особистості (соціально-філософський аспект) : монографія / О. Г. Кривоконь. – Х. : Факт, 2005. – 240 с.

7. Рябуха І. М. Управління розвитком соціальної компетентності учнів: зміст, структура, модель / І. М. Рябуха: Посібник. – Херсон: Гринь Д. С., 2014. – 96 с.

8. Усамбієва М. Соціальна активність старшокласника: теоретичний аспект // М. Усамбієва. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки, 2015. Випуск 135. – С. 215 – 228.

References

1. Bekh I.D. (2003). Vychovannia osobystosti: Kn. 2: Osobystisno orientovani pidkhd: teoretyko-tekhnologichni zasady [Personal education. A Personally Oriented Approach: Theoretical and Technological Foundations]. Nauk. Vydannia. Kyiv : Lybid. 344 p. [in Ukrainian].

2. Bulavenko S.D. (2019). Osvitno-informatsiinyi prostir dlia formuvannia sotsialno-aktyvnoi osobystosti [Educational and informational space for forming a socially active personality]. Navchalno-metodychnyi posibnyk. Nizhyn : PP Lysenko. 314 p. [in Ukrainian].

3. Kanishevska L.V. (2011). Vychovannia sotsialnoi zrilosti starshoklasnykiv zahalnoosvitnikh shkil-internativ u pozaurochnii diialnosti [Upbringing of social maturity of high school boarding schools in extra-curricular activities]. Monohrafiia. Kyiv : KhmTsNP. 368 p. [in Ukrainian].

4. Kanishevska L.V. (2013). Doslidzhennia problemy pidhotovky starshoklasnykiv shkil-internativ do samostiinoho zhyttia. [The research of the problem of preparing senior students of orphan boarding schools own life]. Teoretyko-metodychni problemy vychovannia ditei ta uchnivskoi molodi: zb. nauk. prats. – Kirovohrad : TOV "Imeks-LTD", 2013. Vyp. 17. Kn. 1. P. 293–299. [in Ukrainian].

5. Kyrychuk O.V. (1983). Formuvannia v uchniv aktyvnoi zhyttievoi pozytsii [Formation of active life position in students]. Kyiv : Rad. shk. 261 p. [in Ukrainian].

6. Kryvokon O.H. (2005). Faktory sotsialnoho formuvannia osobystosti (sotsialno-filosofskyi aspekt) [Factors of social formation of personality (socio-philosophical aspect)]. Monohrafiia. Kharkiv : Fakt. 240 p. [in Ukrainian].

7. Riabukha I.M. (2014). Upravlinnia rozvytkom sotsialnoi kompetentnosti uchniv: zmist, struktura, model [Managing students' social competence development: content, structure, model]. Posibnyk. Kherson: Hrin D.S. 96 p. [in Ukrainian].

8. Usambieva M. (2015). Sotsialna aktyvnist starshoklasnyka: teoretychnyi aspekt [Social activity of high school students: theoretical aspect]. Naukovi zapysy . Serii: Pedagogichni nauky. Vypusk 135. p. 215 – 228 [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена одній з актуальних проблем теорії і практики виховання – методичному забезпеченню процесу формування соціальної активності старшокласників у закладах загальної середньої освіти.

У процесі дослідження було застосовано теоретичні методи (аналіз, порівняння, класифікація, систематизація, узагальнення); емпіричні (бесіди, опитування, анкетування; тестування, вирішення ситуаційних завдань,

програма педагогічних спостережень).

Авторкою уточнено сутність поняття "соціальна активність старшокласників"; розроблено та впроваджено змістове і методичне забезпечення процесу формування соціальної активності старшокласників у закладах загальної середньої освіти (програма "Формуємо свідомого активного громадянина"). У статті зазначається, що розвитку соціальної активності старшокласників сприяло включення до варіативної частини спецкурсів: "Я і соціум" для учнів 10-х класів та "Соціознавство" для учнів 11-х класів. Авторкою окреслено основну мету і завдання спецкурсів та особливості їх викладання в закладах загальної середньої освіти. Визначено, що формуванню соціальної активності старшокласників сприяє використання під час уроків технології особистісно орієнтованого навчання, групової технології, технології проєктної діяльності, проблемного, розвиваючого навчання, інтерактивні технології тощо. Автором зазначається, що в результаті проведеної експериментальної роботи, зокрема, впровадження в освітній процес соціально спрямованих спецкурсів та використання інтерактивних й інноваційних технологій, значно підвищився рівень сформованості соціальної активності старшокласників. Вони навчилися аналізувати реальні соціальні ситуації, вибирати адекватні способи діяльності й моделі поведінки в межах реалізації основних соціальних ролей, оцінювати свої досягнення та поведінку, дотримуватись у повсякденному житті соціальних і правових норм, формулювати свою точку зору тощо. Проведене дослідження не вичерпує багатоаспектності теоретичних і практичних пошуків розв'язання проблем. Подальші наукові пошуки можуть бути спрямовані на дослідження інформаційного простору формування соціальної активності старшокласників та соціально значущу діяльність у позаурочний час.

Ключові слова: соціальна активність старшокласників, спецкурси, методичне забезпечення, соціально спрямована програма, методичні засоби.